

Василь ОРЛИК

д.і.н., професор, завідувач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

Світлана ОРЛИК

д.і.н., професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнський національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ ЯК СУБДИСЦИПЛІНАРНИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед складного комплексу питань, що стосуються як історії України, так і інших країн світу особливе місце належить проблемам, що пов'язані з економічною історією, зокрема з розвитком різних галузей господарської діяльності, взаємовідносинами у царині державних доходів та видатків між різними верствами населення та центральною і місцевою владою, грошовим обігом, рівнем життя населення, а також економічними складовими людської повсякденності [1-4]. Світовим визнанням заслуг дослідників економічної історії є присудження їм Нобелівських премій, лауреатами яких свого часу стали Саймон Кузнець (1971 р.), Мільтон Фрідман (1976 р.), Мертон Міллер разом із Гаррі Марковцем та Вільямом Шарпом (1990 р.), Роберт Фогель разом із Дугласом Нортом (1993). До речі, троє з них пов'язані з Україною: Саймон Кузнець закінчив Харківське реальне училище та навчався в Харківському торговельному інституті, Мільтон Фрідман народився в сім'ї емігрантів із Закарпаття, Роберт Фогель – у сім'ї емігрантів з м. Одеси.

Зрозуміло, що історико-економічна наука – це наука міждисциплінарна, яка сформувалася на вістрі двох наук – історичної та економічної, в яких емпіричні знання накопичувалися поступово, відповідно до розвитку продуктивних сил людства, формуючи нову галузь наукових знань та перетворюючись на науку. Вчені-економісти в дослідженнях з економічної історії розглядають економічні процеси та інститути економіки в контексті

розвитку економічної думки, натомість фахові історики переважно акцентують увагу на соціально-економічних проблемах.

Проте сучасні вітчизняні економісти в межах економічних наук, здебільшого, сприймають економічну історію досить скептично, зважаючи на описовий, за незначними винятками, характер праць у цій галузі. Деякі дослідники (дисертанти) для забезпечення «вагомості» своїм роботам розглядають в історичному аспекті обрані ними проблеми протягом Х-XXI ст., відповідно, зіштовхуються з суттєвими проблемами, зокрема з понятійно-категоріальним апаратом історичної науки та ін. Ускладнює ситуацію й те, що навіть навчальна дисципліна «Економічна історія» викладається не на всіх економічних спеціальностях вітчизняних ЗВО, а саме вона разом з економічною теорією мала б посідати належне місце серед фундаментальних дисциплін підготовки бакалаврів різних галузей знань. Мінуси вітчизняної освітньої сфери проявилися у практичній діяльності. Американський економіст Н. Балабкінс вказує, що в Україні «професія економіста опинилася на гачку в математики, а нагальні соціальні проблеми, як правило, вимітаються під килимок. ... Сьогоднішні економісти-математики не мають підготовки в суміжних галузях – таких, як економічна соціологія та економічна історія, і з цієї причини не можуть допомогти у розв’язанні “нагальних щоденних проблем”» [5, 230–240].

Історики здебільшого залишають поза увагою проблеми економічної історії, а якщо й додають до своїх праць економічні сюжети, то, на превеликий жаль, це обмежується спорадичними згадками про натуральні чи грошові повинності на користь феодала та/або держави (відробітки, гвалти, панщина, повіз, шарварок, податі, мита, збори тощо), а також цифровими даними, які переважно не мають системності й інформативності. «Непопулярність» економічної проблематики серед представників української історичної науки, на наше переконання, також пов’язане з їхніми науково-світоглядними орієнтирами. Одна частина істориків до сих пір перебуває під впливом класичної історіографії XIX ст., продовжуючи розвивати національну історію,

інша частина намагається працювати в контексті постмодернізму. Нечисленні дослідження з економічної історії, які здійснюються вченими-істориками, часто мають ряд суттєвих вад. Найбільш поширені з них – некоректне використання цифрового (статистичного) матеріалу, проблеми з економічним понятійно-категоріальним апаратом та ін. Це свідчить, що ми маємо так звані ножиці – економістам не вистачає історичних знань, а історикам економічних, окрім цього ці дві групи дослідників здебільшого працюють автономно [6].

Окрім цього слід зазначити, якщо впродовж 1990-х рр. економічна історія окремо виділялася у спеціальності 08.01.04 («Економічна історія та історія економічної думки»), то потім в Україні, за прикладом Російської Федерації, зі зміною шифрів спеціальностей економічних наук її було позбавлено автономності та лише частково включено до паспорту спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Ця обставина обумовила низку організаційних проблем у процесі захисту дисертацій зазначеної тематики, що цілком закономірно вплинуло на якість та кількість дисертаційних досліджень, які безпосередньо присвячені проблемам економічної історії.

В історичних науках проблеми економічної історії були складовими спеціальностей 07.00.01 – історія України та 07.00.02 – всесвітня історія, а з 2015 р. входять до комплексної спеціальності 032 – історія та археологія. У той же час, наприклад, у сусідній Польщі, ця наукова спеціальність присуджується в галузі історії, зокрема існує ступінь *Dr hab. nauk humanistycznych w zakresie historii, specjalność – historia gospodarcza*.

Саме завдяки дослідженням економічної складової можна не лише більш глибоко зрозуміти процеси які проходили на українських теренах у різні історичні епохи, а й часом винести практичні уроки для владних інституцій, щодо економічної політики в державі.

Сучасний, на жаль, не зовсім оптимістичний стан розвитку досліджень з економічної історії України актуалізує проблему інституалізації таких досліджень, яка апріорі не можлива без здійснення відповідних теоретико-

методологічних досліджень [7], що, на наше переконання, дозволить вийти із тієї негативної ситуації яка склалася на даний момент у такому важливому напрямку дослідження історичного минулого. Осмислення механізму застосування різних методів та їх комбінацій, а також використання міждисциплінарних зв'язків економічної історії з історичною географією, історичною демографією, статистикою, економічною теорією та ін., має сприяти актуалізації та популяризації таких досліджень. Слушною видається думка Нобелівського лауреата з економіки (1972 р.), англійського економіста Д. Хікса про те, що важлива функція економічної історії полягає в тому, «щоб ця дисципліна слугувала «місцем зустрічі» і дискусій економістів, політологів, юристів, соціологів та істориків – спеціалістів подій, ідей, технологій [8].

Сподіваємося, що економічна історія, як субдисциплінарний напрямок історичних досліджень знайде своїх прихильників і серед української інтелектуальної еліти істориків, котрі використовуючи її міждисциплінарний інструментарій, зможуть відкрити ще не до кінця пізнані сторінки вітчизняної історії.

Література:

1. Бойко-Гагаріна А.С. Фальшивомонетництво в Україні в імперську добу (1795–1917). Переяслав: Домбровська Я.М., 2020. 396 с.
2. Гуржій О.І., Орлик В.М. Селяни України та їх оподаткування в XVII – середині XIX ст. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2012. 278 с.
3. Орлик В.М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2007. 631 с.
4. Орлик С.В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914-1917 рр.): монографія. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2018. 716 с.
5. Балабкінс Н. Значення Тугана-Барановського сьогодні. *М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії*. Київ, 2001.

6. Орлик В.М., Орлик С.В. Теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми економічної історії України. *Універсум історії та археології*. 2019. Том. 2 (27) Вип 2. Дніпро. С.5-27 doi 10.15421/26190201

7. Орлик В.М. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Вип.ХVIII. 2011. Київ. С. 59-64

8. Хикс Д. Теория экономической истории
https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/teori_econom_history/01.php